

KÁDAS CSABA*
Kína Kambodzsában
„Minden rossz Kínából ered” vagy
„Kína a legmegbízhatóbb barát”?

CHINA IN CAMBODIA
„CHINA IS THE ROOT OF EVERYTHING THAT IS EVIL” OR
„CHINA IS THE MOST TRUSTWORTHY FRIEND”

Despite over a decade of spectacular economic growth, Cambodia remains one of the poorest countries in Southeast-Asia. Its economy is mainly based on the tourism, garment industry and construction, while the majority of the workforce continues to be engaged in self-supporting agriculture. The government relies heavily on foreign aid and increasingly on the projects of foreign investors. The citizens receive just basic services from the state. In recent years, China has emerged as Cambodia's leading trading partner, in addition of being its most important donor. Thus, China seems to play an increasingly significant role in shaping Cambodia's future. This article shows that China's interest is not a new phenomenon and it has been looking on Cambodia as a strategic partner for decades, independently from the ever-changing political/ideological attitudes. In the last ten years the relations between the two countries advanced into new dimensions. In connection with the Chinese partnership, the directions of other sources of foreign investments to Cambodia have also changed. According to the data gathered in the past 5 years, the total values of Chinese investments exceeded that of the traditional Khmer partners. Behind the growing Chinese appetite for Cambodian projects there is a very complex diplomatic and political plan. This paper presents the reasons and foreseeable consequences of increasing Chinese influence, examining the situation from both Chinese and Khmer perspectives.

Alig több mint húsz éve az akkori és mostani – Délkelet-Ázsiában leghosszabb ideje regnáló – kambodzsai miniszterelnök, HUN SEN egy khmer múltból írott esszéjében Kínát „minden rossz forrásának” nevezte (JELDERS, 2003). Tizenöt évvel később, 2003-ban, a kínai–khmer diplomáciai kapcsolatok 45. évfordulóján pedig már megleg szavakkal méltatta, egyenesen Kambodzsza „legmegbízhatóbb barátjának” titulálta ugyanazt a Kínát, amely a vörös khmereket – hatalomra kerülésükkor és később a polgárháborúban, HUN SEN akkori kormányával szemben is – támogatta. A tavalyi évet, a bilaterális kapcsolatok 50 éves jubileumának okán mindkét fél a Kínai-Kambodzsai Barátság évének nevezte.

A több mint öt évtizedes kapcsolatok korántsem nevezhetők a felek számára másodlagosnak. Sőt, utólag megállapítható, hogy Kína évtizedeken keresztül stratégiai partnerként tekintett Kambodzsára, függetlenül annak politikai-ideológiai attitűdjétől. Az utóbbi évtizedben pedig a két ország kétoldalú kapcsolatai új dimenzióba emelkedtek. Ezzel párhuzamosan, Kínától korántsem függetlenül, az utóbbi években a Kambodzsába történő külföldi beruházások forrásiránya is átrendeződött. Az elmúlt öt

* Általános Vállalkozási Főiskola, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, főiskolai adjunktus, Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató.

év adatai szerint Kína támogatásainak és beruházásainak összértéke messze megelőzi a hagyományos khmer partnerekéét. A kínai beruházási kedv megnövekedése mögött pedig rendkívül összetett diplomáciai és politikai tervezés látszik kirajzolódni.

KÍNA SZEREPE KAMBODZSA FÜGGETLENSÉGÉNEK ERŐSÍTÉSÉBEN

Kambodzsza 1958-ban vette fel a diplomáciai kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal. Kína azonban már a modern Kambodzsza születésénél ott bábáskodott. CSOU EN-LAJ, Kína akkori első embere aktívnak mutatkozott Kambodzsza korai nemzetközi kapcsolatainak formálásában. Mindenekelőtt személyes diplomáciai közbenjárással érte el – közvetlenül az Indokína Konferencia előtt – hogy a franciák ellen vívott indokínai háború legjelentősebb és legbefolyásosabb katonai-politikai szárnya a Viet Minh, az észak-vietnami kommunista erők kivonuljanak Kambodzsából (EDEN, 1960: 145). Az Indokína francia gyarmatosítását megszüntető 1954-es genfi konferencián Kína világosan kiállt Kambodzsza függetlensége és főként semlegessége mellett. Ugyanakkor az új, kambodzsai királyi kormányzat teljes elismeréséért cserében az amerikai katonai jelenlét felszámolását is elvárta (FITZGERALD, 1973: 27). A következő évek kínai kezdeményezései azt igazolták, hogy a semlegesség-támogatási politika mögött mindenekelőtt az Egyesült Államok térnyerésének fékezése volt a fő kínai szándék, és a kínai befolyás növelése csak ennek elérése utáni következményként merülhetett fel.

Ugyanakkor a semlegesség gondolata éppen az ötvenes évek közepén vált komoly, a nemzetközi politikában is népszerűvé váló lehetőséggé. Kína és India vezetésével az öt elv, majd az ezt kiszélesítő bandungi konferencia megeremtette az „el nem kötelezettek mozgalmát” és a kétpólusú világban egy harmadik út reményét ígérte. Kína távolodása a Szovjetuniótól ezt a reményt tovább fokozta.

Kambodzsza függetlenségének pillanatában, rendkívül szerény politikai érdekérvényesítési képességek birtokában kereste helyét a bipoláris világban és a délkelet-ázsiai régióban. Függetlenségének megerősítése érdekében Kambodzsának kezdetben minden olyan támogatásra szüksége volt, amely nem kötelezte el végérvényesen. Akkortájt az Egyesült Államok rendelkezett a legerősebb pozíciókkal a térségben, így nem meglepő, hogy Kambodzsának az első és akkor a legjelentősebb katonai és gazdasági donorjává az Egyesült Államok lett. 1955-től a hatvanas évek elejéig az amerikai MAAG-on keresztül érkező támogatás biztosította a khmer védelmi kiadások 30%-át. Az Egyesült Államokból 1963-ig négyszer akkora (310 millió USD) támogatás érkezett Kambodzsába, mint a Szovjetunióból, és hatszor több mint a Kínai Népköztársaságból (SMITH, 1965: 123). Ennek ellenére az Egyesült Államok és különösen frissen létrehozott, regionális szövetsége, a SEATO nem válhatott vonzóvá a khmerek számára. Egyrészt, mert Amerika ekkor már elkötelezett támogatója volt Kambodzsza erős szomszédjainak, Thaiföldnek és Dél-Vietnamnak, amely országokkal szemben – történeti okokból – a khmer politikának komoly fenntartásai és állandó határvitái voltak. Másrészt, mert a kiteljesedő vietnami háború alatt, az amerikaiak támogatta Dél-Vietnam rendszeresen és látványosan megsértette Kambodzsza határait. Harmadrészt a khmer hadsereg prominensei, az amerikai támogatás birtokában egyre nyilvánvalóbb politikai riválisnak tündek a SIHANOUK vezette kormányerőkkel szemben. Negyedszer pedig, Kambodzsza „szokatlan” függetlensége birtokában nem kívánta „újfent” elkötelezni magát. Ebben a légkörben és a közeli-távoli negatív történelmi tapasztalatok hiányában, Kína „Kambodzsza-érdeklődése”, támogatása a semlegesség irányában szerencsés „menekülési utat” kínált a szűk külpolitikai mozgástérben.

A nem hivatalos politikai diskurzus Kínával már Kambodzsa 1953-as függetlenné válása utáni pillanatokban megkezdődött. 1955 áprilisában, az akkor 33 éves SIHANOUK képviselte Kambodzsát, a gyarmatosítás következményeit is felszámolni óhajtó bandungi konferencián. A fórum alatt SIHANOUK magánbeszélgetést folytatott Kína első emberével, az akkor 57 éves CSOU EN-LAJJAL, aki a független és semleges Kambodzsa teljes elismerése mellett Kína támogatásáról biztosította a – királyi címet a valós politikai hatalom érdekében apjának visszaadó – fiatalembert. Visszatekintve megállapítható, hogy ez a beszélgetés megalapozott egy szimpátián alapuló személyes kapcsolatot két különleges, bár rendkívül eltérő személyiség között.

A következő évben, SIHANOUK Pekingben tett látogatásakor „királyi” fogadtatásban részesült, majd 1956 nyarán megszületett a Kína-Kambodzsa Barátsági Nyilatkozat, melyet gazdasági segítségnyújtási és kereskedelmi egyezmények egészítettek ki (LEIFER, 1967: 74). Kambodzsa lett az első nem-kommunista ország, amely Kínától segílyt kapott! 1956 végén, CSOU EN-LAJ – első kambodzsai látogatása alkalmával – nyíltan felszólította a Kambodzsában élő háromszázezres kínai kisebbséget, hogy tartózkodjanak a politikai aktivitástól (SMITH, 1965: 105).

KÍNA ÉS KAMBODZSA A MÁSODIK INDOKÍNAI HÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN

A hivatalos kínai-kambodzsai diplomáciai kapcsolatok kezdetén, 1958-ban CSOU EN-LAJ ismét Phnom Penhbe látogatott és megerősítette korábbi, Kambodzsát támogató kijelentéseit. 1960-ban a szép szavakat egy barátsági és megnemtámadási szerződés rögzítette. Sőt, Kína az elkövetkező három évben nemzetközi konferenciákat szervezett, amelyeken Kambodzsa semlegességét garantálták (HINTON, 1967: 426). A vietnami háború árnyékában, 1963-ban Kína katonai segítségnyújtási egyezményt is kötött Kambodzsával, melyet 1964-ben a területi integritásra és politikai függetlenségre nyújtott teljes körű támogatással egészítettek ki (KOSUT, 1971: 17, 30). Ez év nyarán SIHANOUK pekingi látogatásakor világosan elhangzott, hogy Kína egy Kambodzsa elleni agressziót Kína elleni támadásként értelmez. 1967-ben a fenti kijelentés megismétlődött. A kínai támogatásnak köszönhetően SIHANOUKNAK sikerült – 5 év eredménytelen küzdelem után – ugyanebben az évben „Kambodzsa határait” elismertetni Észak- és Dél-Vietnammal is (GURTOV, 1975: 121). Igaz, a khmer területeket – stratégiai és taktikai okokból – ezután is gátlástalanul használta mindkét Vietnam a háború alatt.

1967-et mégsem nevezhette a siker évének SIHANOUK, mert a kínai kulturális forradalom hullámai Kambodzsában világosan megmutatták, hogy a SIHANOUKKAL is szembenálló vörös khmer erők – bár valószínűleg vietnami emlőkön nevelkedtek – már a kínai kormánytól is támogatásban részesültek (LEIFER, 1969: 91). Mindez azonban nem okozott helyrehozhatatlan törést SIHANOUK és Kína kapcsolatában, mert Kína továbbra is folyamatos politikai támogatásáról biztosította SIHANOUKOT és – a baloldalhoz csak vékonyan kötődő – semlegességi politikát hangoztató kormányát. Kambodzsa a kínai támogatásokért cserébe nemzetközi politikai támogatással fizetett, rendszeresen kiállt az „egy Kína” elv mellett és támogatta a népi Kínát abban, hogy az ENSZ-ben az őt megillető helyre kerüljön. Kambodzsa a támogatás tudatában, az 1969-es évben már katonai akciókat kezdett mindkét Vietnam Kambodzsában tartózkodó csapatai – akiknek számát hét khmer tartományban ekkor hatvanezerre becsülték (OSBORNE, 1971: 161) – és bázisai ellen.

KÍNA VÖRÖS KHMERJEI, A '70-ES ÉVEK POLGÁRHÁBORÚJA

1970-ben, SIHANOUK távollétében LON NOL tábornok puccsot hajtott végre. A katonai vezetés Amerika-barátsága nyílt titok volt, így SIHANOUK ezután minden politikai erőben – a vörös khmerekben is – képes volt szövetségest látni, aki hajlandó az Egyesült Államokkal és LON NOL hatalmával szembeszállni. SIHANOUK emigrációs kormányát – a kínai kormányzat felajánlására és támogatásával – Pekingből működtette. Kína hamarosan nemcsak politikai menedékként szolgált SIHANOUKNAK, hanem emigráns kormányával katonai és gazdasági szerződést is kötött. Továbbá az év végén fegyverszállításokkal megtette az első gyakorlati lépéseket is a LON NOL rezsimje elleni küzdelemben (TAYLOR, 1976: 158). Kínai és jelentős észak-vietnami közreműködéssel a LON NOLLAL szembeni harcok következményeként, két és fél év után a SIHANOUKOT képviselő erők – többnyire vörös khmerek – ellenőrzése alá került az ország közel 90%-a. A párizsi béketárgyalások időszakában Kína két újabb egyezményben további katonai és gazdasági segítséget ígért a SIHANOUK-kormányzatnak, amelyet 1974-ben további szerződéssel erősítettek meg. A békemegállapodás végrehajtása során, az amerikai összeomlást követően, a vörös khmerek 1975-ben elfoglalták a fővárost.

Időközben Kína és Észak-Vietnam kapcsolatai bonyolultabbá váltak. Számos tényező, így az „ósi” kínai–vietnami ellentétek, Kínának a Szovjetunióval szembeni ellenérzései és Moszkvának a térségből való kiszorítására irányuló erőfeszítései, de nem utolsósorban Hanoiak a kínai dominanciától való féltelme, és egyéni indokínai politikára való törekvése is szerephez jutott a két ország viszonyának megromlásában. Bár Vietnamot korábban is tudta támogatni (fegyverrel és gazdaságilag) a Szovjetunió, a kínai–vietnami törést követően Moszkva helyzete tovább erősödött. A vörös khmer rezsim, alighogy befejeződött a háború, részben vehemens nacionalizmusától, sajátos társadalomformáló elképzeléseitől (ennek a Vietnam elleni akciókban nem látom szerepét), és talán nem utolsósorban a kínai „szótlanságtól” is hajtva, mindent megtett, hogy az egyesülő Vietnamhoz köthető erőket, intézményeket felszámolja Kambodzsában. Nem igen rejtette véka alá etnikai alapú ellenérzéseit sem, és nyíltan követelt vissza „régén elcsatolt ósi khmer” területeket a hatalomra kerülésükben – bár nem önzetlenül – oly sokat segítő szomszédától. Az 1975-76-ban folytatott vietnami-kambodzsai határvitákat tisztázó tárgyalások hamar zátonyra futottak, mivel mindkét fél a „francia térképektől” – egymás kárára – eltérő új határokat javasolt (HEDER, 1981: 31).

Kína ekkor egyértelműen jelezte, hogy melyik „baráti ország” álláspontját támogatja. Tekintettel arra, hogy Vietnammal „a történeti hagyományból eredően” is több határvitája volt, főként a Paracel- és Spratly-szigetek kérdésében, továbbá a viszony általános elhidegülése okán is, Kambodzsát választotta (LO, 1989: 113). Vietnam ezzel „rákényszerült” a kínai kapcsolat visszaszorítására, és ezzel tágabb játéktérrel engedett a Szovjetuniónak. Ennek során Hanoi – maga mögött tudva a szovjet támogatást – különösen 1977 után, egyre nyíltabban diszkriminálta kínai kisebbségét, akik ezekben az években tömegesen (több mint kétszázezren) menekültek Kínába (Fox, 2003: 200).

SIHANOUK 1975-ös visszatéréseivel nemcsak számos kínai szakértő érkezett Kambodzsába az ország újjáépítésére, hanem a politikai tanácsadók mellé – rendkívül kedvező hitel formájában – 170 millió amerikai dollárnyi segély is (PONCHAUD, 1978: 103). A következő évtől a radikalizálódó vörös khmer politikát, a drasztikus

társadalmi-gazdasági földindulást a kínaiak csendben szemlélték. Még akkor is némák maradtak, amikor a négyszázézerre duzzadt kínai kisebbség ellehetetlenítése is nyilvánvalóvá vált. SIHANOUK 1976-os házi őrizetbe vétele után Kína további segítséggel nem sietett a rendszer támogatására, de nem is szakított azzal.

1977-re nyílt katonai összecsapásokba torkolt Kambodzsa és Vietnam „vitája”. Amikor Laosz ötvézezer vietnami katona „elszállásával” és egy teljes körű gazdasági együttműködési szerződés megkötésével kénytelen volt „elismerni” Vietnam dominanciáját, a khmerek beigazolódni látták a vietnamiaknak Indokínát „irányítani szándékozó” aspirációit. 1978-ban Vietnam látványos katonai akciókkal söpört el minden vörös khmer „területszerzési reményt”, hatolt be Kambodzsa területre, majd a békülés jeleként vonult vissza.

A vörös khmerek több mint 2 év után először kényszerültek Pekingtől segítséget kérni, ahol – a vietnami győzelem geostratégiai következményeit mérlegelve – teljes támogatásról biztosították őket. Vietnam hasonlóan magas rangú küldöttségét ugyanakkor a fegyveres erők visszavonására szólították fel, világosan jelezve, hogy a vietnami csapatok kambodzsai jelenléte sérti Kína érdekeit. 1978 elejétől Kína szakítva kétéves „közvetítő, kiváró” politikájával, ismét jelentős katonai támogatást kezdett nyújtani a vörös khmer erőknek. Vietnam érzékelte a számára kedvezőtlen változásokat, és a vörös khmerek elleni invázióval párhuzamosan felkészült a várható kínai katonai beavatkozásra is. Kambodzsa lerohanása sikeresnek bizonyult, a vörös khmer erők mélyen visszahúzódtak az ország északi felébe, de partizán harcmodorukat ismerve a vietnami erők nem próbálták meg minden eszközzel kikényszeríteni teljes felszámolásukat. Ráadásul eközben, 1979 elején, Kína elérkezettnek látta az időt, hogy megleckéztesse Vietnámot és mélyen behatolt területére. Ezután a vietnami–kínai kapcsolatok egy évtizeden keresztül fagyosak maradtak.

VIETNAM ÉS KÍNA KAMBODZSÁI, A ‘80-AS ÉVEK POLGÁRHÁBORÚJA

Kambodzsában a kínai katonai támogatást élvező, POL POT vezette vörös khmer kormányzattal szemben természetesen felállt egy Vietnam-barát, kezdetben HENG SAMRIN, majd hamarosan HUN SEN vezette kormányzat a vietnamiak által ellenőrzött kambodzsai területen. 1979-től kezdve, közel 15 évig polgárháborús viszonyok uralkodtak Kambodzsában és két részlegesen elismert, politikailag és katonailag idegen hatalmak által protezsált khmer hatalom állt egymással szemben. SIHANOUK 1979-ben, vörös khmer házi őrizetéből ismét Pekingbe emigrált, hiszen sem a vietek ellenőrizte Kambodzsának, sem a dzsungelháborút folytató vörös khmer rezsimnek nem kívánt jelenlétével asszisztálni. Az elkövetkező több mint egy évtizedben Kambodzsától távol élt, ugyanakkor politikai megnyilvánulásai egyértelműen a vietnami megszállás által fenntartott khmer kormányzattal szemben fogalmazódtak meg (The Boston Globe, 1987).

A nyolcvanas években Délkelet-Ázsia szárazföldi régiójának ASEAN fele az Egyesült Államok támogatását élvezte, de Kína, amellyel az USA már a '70-es évek elején megbékült, ugyancsak kedvezően viszonyult a térséghez. Az együttműködés szorosnak nem volt nevezhető, mert Kína jórészt belügyeivel volt elfoglalva, az ASEAN pedig nem látott tisztán a pekingi külpolitikai törekvéseket illetően. Az indokínai államokat, de elsődlegesen is Vietnámot a Szovjetunió patronálta. Miközben az ASEAN-nal Kínának hivatalos kapcsolatai ekkor nem is voltak, Indokínában a POL POT rezsim támogatására tett, és globálisan (így az ENSZ-ben is) ezt az álláspontot képviselte, az Egyesült Államokkal vállvetve.

Ennek fényében a Kína-Kambodzsa államközi kapcsolatok egy évtizeden keresztül minimálisra csökkentek (THAYER – AMER, 1999: 105). A háttérben a Vörös Khmer erők tekintélyes katonai támogatásban, fegyverzet-utánpótlásban részesültek Kínától.

Az évtized végén Kína kulcsszereplő lett a helyzet normalizálásában, az új Kambodzsa megteremtésében is. Az ENSZ évtizedes egyhelyben topogása után, 1989-ben – nem utolsó sorban a szovjet blokk megroggyanásának köszönhetően – Vietnam is kénytelen volt átértékelni külkapcsolatait (FOX, 2003: 207), ahogy a többi érdekelt fél is igyekezett az új feltételekhez alkalmazkodni. Így lehetőség nyílt a megosztott Kambodzsa kérdésének rendezésére.

A POLGÁRHÁBORÚ LEZÁRÁSA ÉS AZ ENSZ, REMÉNY HARMINC ÉV HÁBORÚI UTÁN

Kína, mint állandó BT-tag határozott álláspontot képviselt Vietnam kambodzsai kivonulásával kapcsolatban és ilyen értelemben a Szovjetunióval szemben, továbbá elérte a vörös khmer rezsim bevonását is az országegyesítő tárgyalásokba. A lassú szovjet összeomlás árnyékában érdemes kiemelni Kína szerepét a vietnami kivonulásban (THAYER – AMER, 1999: 106). 1990-ben a BT nagyhatalmai között egyetértés született Kambodzsa demokratikus átalakításáról az ENSZ zászlaja alatt. Kína a nemzetközi politikai támogatáson felül humanitárius segítséget is ígért, néhány országgal együttműködve 3,4 millió amerikai dollár értékben (UN Chronicle, 1990). A khmer pártok ENSZ-es hatalomátadó javaslatának elfogadásához rögzös út vezetett és egyesek szerint Kína ebben sem maradt tétlen, 1991-ben „korábbi ellenségét”, HUN SENT Pekingbe invitálta, aki több mint egy évtized után először utazott a kínai fővárosba, ahol találkozott a kínai külügyminiszter-helyetttel (SOUTHERLAND, 1991). Ezt követően Párizsban minden fél elfogadta az ENSZ átmeneti hatóságának (UNTAC) jövőbeni kambodzsai szerepét. Az 1991-es párizsi megállapodás értelmében, az ENSZ felügyelete mellett szabad választásokat rendeztek és 1993-ra demokratikus hatalomátvétel történt Kambodzsában.

Kína ezután csak diszkréten jelent meg a több évtizedes háborús viszonyoktól lassan távolodó khmer politikában. Kambodzsa rendkívül sérülékeny és erőtlen állapotában szerény eszközeivel „igyekezett meghálálni” a kínai nemzetközi politikai támogatást. Akárcsak a hatvanas években, amikor a Kínát megillető „ENSZ székért” kampányolt, most is – a kínai füleknek tetsző – az „egy Kínáról” szóló „régidalt” kezdte játszani. A tajvani–kambodzsai kapcsolatokról a mindenkor khmer kormányzat kizárólag gazdasági és kulturális kontextusban tett már csak említést (Xinhua, 1995. okt. 27., 1996. máj. 30., szept. 20.).

Az évtized közepétől a kínai–khmer kapcsolatok megélnkültek. A kambodzsai kormány társmiszterelnökei (RANNARIDDH és HUN SEN) Kínába utaztak. Különösen HUN SEN, aki többnapos tárgyalássorozatra érkezett, részesült meleg fogadtatásban. Mindét fél hangsúlyozta a bilaterális kapcsolatok erősítésének fontosságát (Xinhua, 1996. júl. 20.). Ennek jeleként már 1996 folyamán Kína két, Kambodzsa számára jelképes kérdésben nyújtott segítő kezét: egy öt éves műemlékvédelmi programot írt alá az angkori örökség megőrzésében való közreműködésről, illetve egy áradás katasztrófájának enyhítésére 80 ezer dollárt ajánlott fel (Xinhua, 1996. szept. 5., okt. 13.). A következő év tavaszán RANNARIDDH ismét Pekingbe látogatott, ahol megköszönte Kína Kambodzsának nyújtott „politikai kondícióktól mentes” támogatását. A magas szintű tárgyalások után Kína kamatmentes hitelnyújtási ígérteréről számolt be a sajtó (Xinhua, 1997. márc. 22.).

KÍNA A FIATAL KHMER DEMOKRÁCIÁBAN

A fiatal khmer demokrácia életében súlyos törést jelentett, mikor a társmíniszterelnöki pozíciót betöltő HUN SEN a hadsereg segítségével – politikai gyilkosságoktól sem tartózkodva – megfélemlítette riválisait és a hatalomból eltávolította a számára kellemetlen szereplőket. Mindenekelőtt társelnöke pártjának (FUNCINPEC) prominenseit, de az erőszakos események elnöktársát, SIHANOUK király fiát, RANNARIDHDH-t is menekülésre kényszerítette. RANNARIDHDH egy éven keresztül nem is térhetett haza. Az erőszakos eseményeket elítélő Egyesült Államok és a „nyugati demokráciák” egyként függesztették fel a Kambodzsát támogató programjaikat. A humanitárius segítségeken túl pedig ezt követően egy évtizeden keresztül rendre „felcímkézték” támogatásaikat. A címkékre írt elvárások pedig nem illeszkedtek harmonikusan a kormányzati gyakorlatba: a plurális demokrácia biztosítása, a jogállamiság, a korrupció felszámolása és a vörös khmer genocídium felelőseinek bíróság elé állítása. A politikai instabilitás természetesen elriasztotta a „nyugati” gazdasági befektetőket is, akik az időközben kirobbanó (1997–1999) délkelet-ázsiai pénzügyi válság idején kétszeresen is meggondolták beruházásaikat.

Kambodzsza régi-új elnöke bár megszabadult belpolitikai riválisaitól, de egyúttal elveszítette az USA szimpátiáját, ráadásul ASEAN-csatlakozását is elnapolták. HUN SEN hamar felismerte, hogy csak egy jelentős hatalomtól nem kapott „rosszalló megjegyzéseket”, ez pedig Kína volt. Mindez nem lehetett véletlen. Kína felismerte a kínálkozó lehetőséget és az Egyesült Államok mögött támadt úrt láthatóan szívesen töltötte be. HUN SEN helyzetének stabilizálását követően, azzal az indokkal, hogy politikai ellenfelének Tajvan – Kambodzsza egyik legjelentősebb beruházója – nyújtott katonai támogatást, bezáratta a nem hivatalos tajvani képviselőt a fővárosban, (MARKS, 2000). E lépést, a látványos gesztust, Kína azonnal meleg szavakkal és egyetértéssel kommentálta (Xinhua, 1997. júl. 24.).

Augusztus elején HUN SEN Pekingbe repült, ahol RANNARIDHDH apját, az államfőt, SIHANOUK királyt gyógykezelték. A kínai fővárosban a khmer uralkodónak a helyzet konszolidálást ígérte, míg a kínai kormányzat megértően támogatásáról biztosította az „új” khmer kormányt (The Washington Post, 1997). Néhány nappal később, az augusztusi tárgyalásokon Kína 6 millió amerikai dollár értékben több száz kút fúrásának finanszírozását ajánlotta fel Kambodzsának és a khmer belügyminiszterrel biztonsági területeken is együttműködésről állapodott meg (JELDRES, 2003.). Egy hónapra rá, Pekingben Kambodzsza szándéknyilatkozatot írt alá, melyben a Kínai Népköztársaság együttműködési támogatást ígért a mezőgazdasági, a halászati, az energiaellátási és tengeri szállítási kapacitások kambodzsai fejlesztéséhez (Xinhua, 1997. júl. 24.).

A mezőgazdasági együttműködések már a következő két évben láthatóvá váltak, amikor két kínai beruházásnak (Cambodia Haining Croup Co. Ltd és a The Green Rich Co. Ltd) (UNOHCHR, 2007: 27) azóta is a legnagyobb területű (23 ezer és 60 ezer hektáros) koncessziót adtak, „mintagazdaság” kialakítására, illetve a kínai állam ekkor 2,7 millió USD értékben mezőgazdasági gépeket is ajándékozott Kambodzsának (Xinhua, 1998. jan. 19., 1999. jan. 28.). A biztonsági területeken történő segítségnyújtások is megkezdődtek. 1997 végén 2,8 millió USD értékben 116 darab katonai szállítójármű és 70 terepjáró érkezett Kambodzsába a kínai kormányzattól. A feltűnő ajándékot kísérő ceremónián HUN SEN egy 1994-es megállapodás gyümölcsének nevezte a járműveket és méltatta Kína töretlen, támogató politikáját (Xinhua, 1997. dec. 9.). 1998-ban 100 kambodzsai rendőr kéthetes továbbképzésére kínai szakemberek érkeztek a khmer fővárosba (MARKS, 2000). A következő évi sza-

bad választások támogatásához is csatlakozott Kína. A többségében nemzetközi hozzájárulásokból biztosított kambodzsai választásokhoz Kína újabb 27 terepjárót adott ajándékba (Xinhua, 1998. máj. 19., júl. 1.).

Kína csak látszólag „nem kért semmit”. Tulajdonképpen Kambodzsa minden kormánya őszinte odaadással tudta támogatni a Kína számára oly fundamentális „egy Kína” politikát, különösen azért, mert ez nem befolyásolta negatívan a jelentős tajvani befektetési kedvet. Kevésbé tűnt „természetesnek”, hogy Kambodzsa nem gördített akadályt a kínai kisebbségnek Pekingből érkezett kulturális és társadalmi támogatása elé, hiszen ez a kínai kisebbség képezte a khmer gazdaság motorját. Továbbá Kambodzsa kész volt befogadni azokat a kínai gazdasági segítségnyújtáshoz és beruházásokhoz kapcsolódó, számára egyébként közvetlenül hasznot hozó projekteket, amelyeknek kivitelezését kínai vállalkozások végzik. 1998 és 1999 folyamán e területen tehát Kambodzsa törlesztett „a számlán”. Konkrétabban fogalmazva, Tajvan nem nyithatta újra képviselőtét Phnom Penhben. A kínai nyelvű oktatás számára kínai kormányzati támogatásból nemzetiségi iskolák épülhettek, melyek száma 1999 végére elérte a hetvenet, ami több mint négyszerese az 1995-ös állapotnak. A kínai kormány anyaországbeli tanárokkal, tankönyvekkel és ösztöndíjakkal igyekezett kambodzsai kisebbségének „anyaországi” kötıdéseit megerősíteni (MARKS, 2000). Bár a kormányzat Kína-politikáját Kambodzsában érték bírálatok, a közeledésben már nem volt megállás, és az utóbbi években már rendszerek a miniszteri szintű támogatásokkal, együttműködésekkel kapcsolatos egyeztetések, a magas szintű kínai-khmer diplomáciai találkozók.

KAMBODZSA GAZDASÁGI HELYZETÉNEK MEGSZILÁRDULÁSA

1993 után Kambodzsa gazdasága, a relatíve stabil politikai környezetnek köszönhetően jelentős külföldi támogatásban részesült. Kezdetben főként az Egyesült Államok, az Európai Unió és Japán nyújtott segítő kezet, később a Világbank, a Nemzetközi Valutalap és az Ázsiai Fejlesztési Bank is meghatározó lett Kambodzsa talpra állításában. Mindehhez hamarosan egyre növekvő beruházási kedv is kapcsolódott. Elsőként Thaiföld, Tajvan és Malajzia befektetői láttak fantáziát az országban.

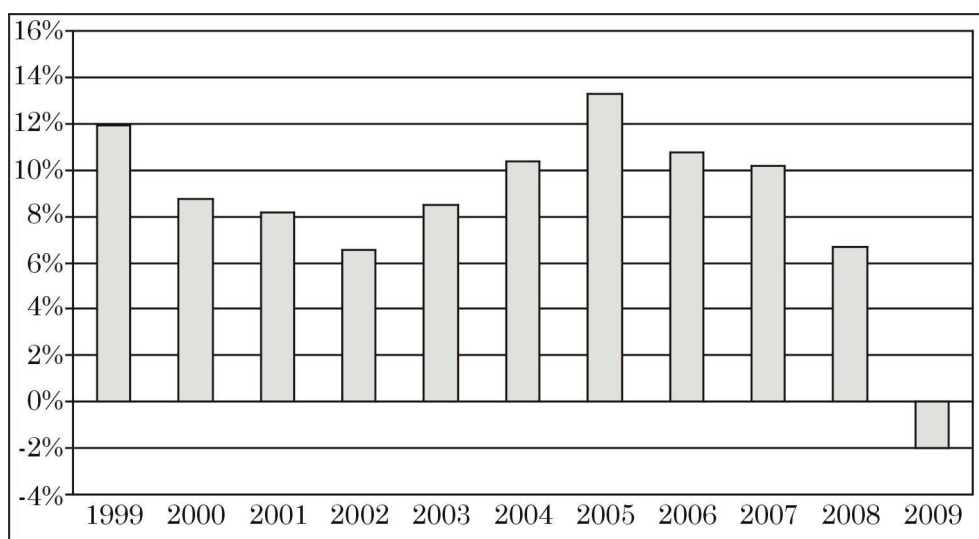
A külföldi tőke segítségével az ország nemcsak talpra állt, hanem gazdasága folyamatosan növekedett. A nemzetgazdaságban 1993 és 2003 között évente, átlagosan 7%-os, majd a következő három évben 11%-os átlagos GDP-növekedés volt regisztrálható. Mára a 14 millió lakosú Kambodzsa gazdasági teljesítménye 11 milliárd USD, közel ötszöröse az 1993-asnak, így az egy főre vetített éves GDP meghaladja a 750 USD-t (IMF, 2009).

A nemzetközi elismerés jegyében Kambodzsa 10 éve csatlakozhatott Délkelet-Ázsia integrációs szervezetéhez, az ASEAN-hoz, majd 5 éve a Világkereskedelmi Szervezethez, a WTO-hoz. A látványos alkalmazkodás és fejlődés ellenére a szegénységi ráta 30%-os maradt, és Kambodzsa a világ HDI rangsorában továbbra is csak a 137. (UNDP, 2009).

KÍNA A LEGNAGYOBB BEFEKTETŐ KAMBODZSÁBAN

Az utóbbi 10 évben Kína tudatosan fokozta Kambodzsában segélyezésre fordított forrásait (ODA) és közvetlen beruházásait (FDI). Ezzel egyidőben fokozatosan az ország egyik legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált. Napjainkra, megkérdőjelezhetetlenül, az ország jövőjének egyik legmeghatározóbb külső szereplője.

A HUN SEN elnökletével működő Kambodzsai Fejlesztési Tanács (Council for the Development of Cambodia – CDC) adatai szerint a külföldi befektetések (FDI) száma és értéke évről évre növekszik. (Lásd a 2. ábrát!) Itt jegyzendő meg, hogy különösen a korábbi évekkel kapcsolatban a khmer hivatalos szervek (mindenekelőtt a CDC, amely minden kambodzsai beruházási terv birtokosa, engedélyezője és ellenőrzője) rendkívül kevés információt közölnek a külföldi befektetésekről és fejlesztésekről, így a fellelhető irodalomban sok a bizonytalanság. Nem ritka, hogy a befektetéseket és a segélyeket, mivel mindkettő általában beruházást finanszíroz – még a hivatalos anyagok – is összemossák.

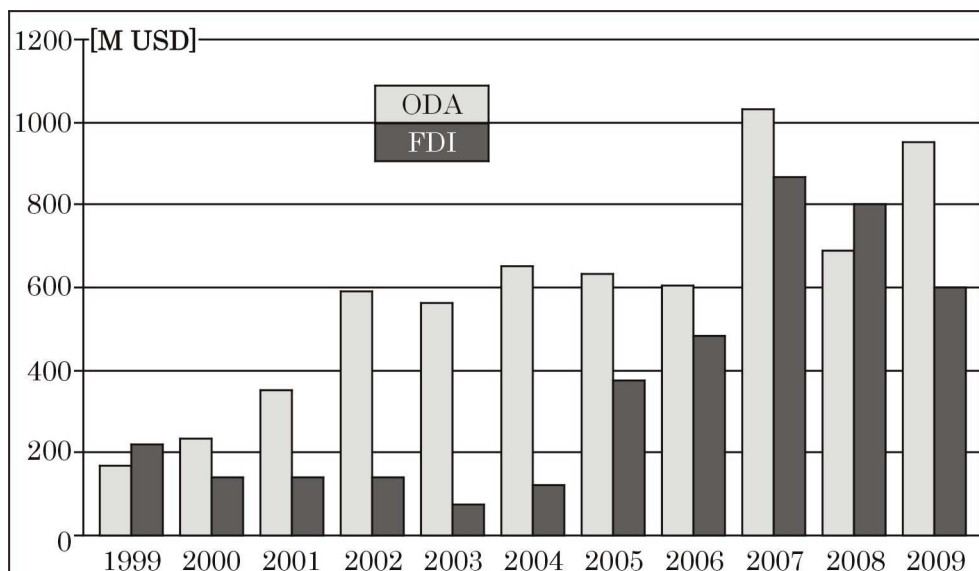

1. ábra

Kína bruttó hazai termékének alakulása 1999 és 2009 között, százalékban

Az utóbbi 10 év befektetési csúcsát a 2007-es esztendő tartja 867 millió USD-vel (IMF 2009: 16), ami akkor a kambodzsai GDP 10%-át jelentette. A Világbank legfrissebb adatai szerint 2008-ban 800 millió USD értékű külföldi tőkebefektetés érkezett Kambodzsába, míg a 2009-es becslések 600 millió amerikai dollárnyi beruházást prognosztizálnak (MIGA, 2009). A CDC adatai szerint Kína az utóbbi 10 esztendő legnagyobb beruházója, megelőzve a régió erős szereplőit: Japánt, Thaiföldet, Malajziát, Dél-Koreát. Ugyanakkor Kína közvetlen külföldi befektetéseit (FDI) is nehéz elválasztani segélyeitől (kamatmentes célhiteleitől), mert a kínai segélyekhez rendelt projektek kivitelezésére rendre kínai, állami tulajdonú cégek szerződnek.

Általánosságban mégis elmondható, hogy Kambodzsában a közvetlen külföldi tőkebefektetések preferált szektorai az első évtizedben alig változtak. Érzékelhető átalakulás körülbelül öt éve kezdődött. 2004-ig a középkori khmer birodalom, Angkor teljesítményének köszönhetően összességében a turisztikai beruházások (össze 35%-a) voltak a legjelentősebbek, ám ebben a szektorban hagyományosan Thaiföld, Malajzia és Dél-Korea dominál. Egyúttal kiemelendő, hogy 2009-ben az ország GDP-jének 40%-át a turizmushoz közvetlenül (kb. 25%-ban) és közvetve erősen kötődő szolgáltató szektor adja. Az ország GDP-jéhez az ipar és a mezőgazdaság hasonló arányban (30-30%) járul hozzá (WB, 2009: 6).

2. ábra

*A nemzetközi segélyek és befektetések alakulása Kambodzsában
1999 és 2009 között*

2004-ig a szolgáltató szektorhoz képest csak negyed akkora beruházási kedvnek örvendett az ipar és a feldolgozóipar, hasonlóan csak negyedakkora érdeklődés volt a mezőgazdaság és élelmiszeripar iránt is. Az utóbbi öt évben a tendencia megfordult és a beruházások egyre nagyobb arányban áramlottak az ipari és mezőgazdasági területekre. 2004 óta ezekben a szektorokban – kezdetben inkább csak a textiliparban – a kínai befektetések folyamatosan megelőzték a külföldi versenytársakat. Szintén új trend, hogy az agráriumban és a bányászatban látott lehetőségek miatt a kínai beruházások megelőzni látszanak az eddig legkedveltebb, de visszaesést mutató feldolgozóipart, ahol különösen a textilipar számított húzóágazatnak.

KÍNA ÉS A KHMER TEXTILIPAR

A kínaiak az utóbbi tíz évben a számukra „jól ismert, hagyományos” textiliparba investáltak a legtöbbet Kambodzsában. Ez mindkét fél szempontjából különösen előnyös volt. A kambodzsai kormányzat számára jelentős munkahelyteremtő jellege miatt (a lakosság 3%-a), a beruházónak pedig azért, mert Kambodzsza rendkívül kedvezményes – mindenekelőtt az Egyesült Államokkal kötött – kereskedelmi megállapodásaink köszönhetően könnyen talált piacot itt előállított áruinak (UNDP, 2009: 312). 2007-ben a textil export volumene elérte a 2,8 milliárd USD-t (GDP 12%-át a textilipar állítja elő). A khmer ruhaipari termékek 70%-a az USA-ban, míg 22%-a az EU-ban landolt (WB, 2009: 7). A khmer ruhaipari termékek iránti kereslet (a világválság hatására) azonban az utóbbi két évben komolyan (20%-kal) visszaesett. Ennek ellenére, továbbra is – ma még – mindenekelőtt a ruha- és cipőgyártás adja a kambodzsai kivitel 85%-át és 300 ezer embert foglalkoztat (ADHIKARI - WEERATUNGE, 2007: 25).

A délkelet-ázsiai textilipar jövőjével kapcsolatos bizonytalanság, amit a 2005-ben megszűnő MFA korlátozások idéztek elő – sokan attól tartottak, hogy Kambodzsa a nagyobb verseny következtében elveszíti speciális amerikai és európai kereskedelmi kedvezményeit – és egyúttal a mezőgazdaságban felismert lehetőségek okán – az utóbbi években közel kétszeresére emelkedett a rizs ára – a kínai befektetéseket is új területek felé csábították. A mezőgazdasági szektor iránti érdeklődés éppen beleillett a kormányzat 2004-ben meghirdetett új, a kambodzsai gazdaság diverzifikálást célzó, HUN SEN által csak „négyzög stratégiájának” nevezett modellbe, amely a mezőgazdaság modernizálását prioritásként kezelte (RGC, 2004).

KÍNA ÉS A MODERNIZÁLÓDÓ KHMER MEZŐGAZDASÁG

A mezőgazdaság korszerűsítésére elindított kambodzsai tervek rendkívül időszerűek voltak. Egyrészt a mezőgazdaság átlagos éves növekedése 1994-2004 között alig 3%-os volt, fele akkora se, mint a textiliparé vagy a turizmusé (EIC, 2006). Másrészt, öt éve még az élelmiszerellátás biztonságát sem sikerült szavatolni az országban. Igaz, 10 év alatt megkétszereződött, a kulcsfontosságú gabona termelése, de ennek ellenére ellátási gondok most is akadnak. Pedig a gyorsan növekvő népesség több mint 50%-a még ma is a mezőgazdaságban dolgozik, de miután 80%-uk önellátó gazdálkodást folytat, a hiány nehezen pótolható hazai forrásokból. A beruházásoknak és a kormányzati programnak (Agricultural Sector Strategic Development Plan, 2006-2010) köszönhetően azonban, az utóbbi öt év átlagos mezőgazdasági növekedése (az élőállat-gazdálkodásban és a növénytermesztésben) évente közel 8%-os volt. Idén a kormány már több mint 2 millió tonna rizs exportjával számolhat (GDCC, 2009). A termésátlagokon még mindig sokat kell javítani, de a rizsár emelkedése ellenére sokan látják, hogy az agroipar nagyságrendekkel jövedelmezőbb lehet.

Pontos beruházási információkat az agrárszektorra vonatkoztatva sem könnyű beszerezni. Így a kínai beruházások méretéről és a koncessziós földtulajdonszerzésekről is rendkívül töredékesek az adatok. A MAFF – amely nélkül ezer és 10 ezer hektár közötti koncessziók nem adhatók – szerint már két évvel ezelőtt is – 1000 hektár feletti földterületen (1000 hektár alatti tulajdonosi adatok hozzáférése homályos) – ötvenhét darab koncessziós vállalkozás gazdálkodott Kambodzsa megművelhető területének 15%-án, ami közel 950 ezer hektárt jelentett. A vállalkozások fele külföldi tulajdonú, egynegyede pedig kínai koncesszió volt (UNOHCR, 2007: 7). 2007-ig ez pontosan 188 ezer hektár kínai tulajdont jelentett, amelyeken agrár-ipari (gyorsan fejlődő fafajták, pálma-olaj, cukornád vagy az újabban legnépszerűbb: kaucsukfa) ültetvényeket alakítottak ki (NGO, 2006). Úgy tűnik, hamarosan vége azoknak az időknak, amikor a khmer mezőgazdaságot a vidék önellátó, nagy munkaigényű, háztáji gazdálkodásával jellemezhetik. A modernizálás megkezdődött, a mind nagyobb, exportorientált ültetvények gombamód szaporodnak, míg a kisgazdaságok is divatba jöttek.

Külön figyelmet érdemelnek, a régió klimatikus adottságait kihasználó fiatal kaucsuk ültetvények, illetve újabbak telepítéséért folyó tárgyalások Kambodzsában. Csak tavaly, 2008-ban több mint 20%-kal (ennek fele külföldi beruházás) nőtt a gumifa ültetvények területe és ma már messze meghaladja a 100 ezer hektárt (GDCC, 2009). Nem véletlenül. A fent említett 7 millió tonna rizst két és félmillió hektáron termelik és a 2 millió tonna exportból 3-400 millió USD bevétel realizálható, mialatt 2006-ban, az alig 75 ezer hektáron termelt gumi kiviteléből 175 millió USD származott (WB, 2009: 7). Kína aktuális és előre jelezhető jövőbeni, kielégít-

hetetlen gumiéhsége vonzza ezen beruházások irányába a befektetőket. Már 2002-ben 3,4 millió tonna természetes gumit használt fel Kína, ezzel a világ legnagyobb gumi fogyasztója lett. Akkoriban ez a világtermelés 18%-a volt. Szakértői előrejelzések szerint Kína 10 év múlva, 11 millió tonna gumira tart majd igényt, ami a termelés növekedése ellenére becslések szerint a világtermelés 30%-át jelenti majd, nem utolsósorban azért, mert a 2005-ben még csak 10 milliós kínai gépjárműállomány, 2020-ra 200 millióra fog növekedni.

KÍNA ÉS A KAMBODZSAI TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK

Kína nyersanyag- és természeti erőforrásigénye, illetve ennek kielégítésére tett erőfeszítései, globális térszerése évtizedes tendencia. Kambodzsa ásványkincseinek feltárása az utóbbi öt évben vett lendületet. Így a jó adottságok ellenére a lehetőségek még kiaknázatlanok. Sőt, többek között szénhidrogénekből, Kambodzsa jelentős behozatalra szorul. Miközben ismert, hogy a Tonle-Sap alföldje alatt hatalmas gázmező található, és a kambodzsai tengerpart mentén, a kontinentális talapzaton még háborítatlanok az olaj- és gázkészletek. A következő években éppen ezért a hazai termelés várhatóan kiváltja majd az importot. Sőt, a lehetőségeket látva, könnyen lehet, hogy a jelenlegi nyersanyag-export tilalomról szóló törvényt is módosítják.

A bányászati szektor 2004 óta jelentős (évi 15%-os) és folyamatos növekedése ellenére az ország GDP-jéhez mindössze 0,41%-kal járult hozzá 2006-ban. Annak ellenére, hogy 2004 óta erős kormányzati promóció zajlik a befektetők megnyerésért, mind a feltárássra, mind a kitermelésre (IMF, 2007: 44, 65). Jelentkező akadt is. Főként ausztrál, kínai, dél-koreai, thaiföldi és vietnami beruházók igyekeztek előzetes feltárási licencekhez jutni a CDC-től, később pedig a kecsgetető területekre koncessziót kapni a kormánytól (Ministry of Industry, Mines and Energy – MIME). 1994 és 2004 között a kormányzat mindössze 8 ásványkincs feltáró koncessziót adott. Azt azonban, hogy új szelek fújnak, bizonyítja a 2005-ös év, amikor további 11 licencet írtak alá, és a következő másfél évben, 2007 nyaráig újabb 15-öt (WU, 2008: 1). Az IMF adatai szerint a 2006-os évben, a bányászati szektorban már az előző évi dupláját, 403 millió amerikai dollárnyi befektetést hagytak jóvá. A kormányzati adatok elérhetősége természetesen ebben a szektorban is homályosak, az irány azonban világos.

Az utóbbi évek kutatásainak köszönhetően egyre nyilvánvalóbb, hogy Kambodzsa számos érc (vas, bauxit, réz, arany), ipari ásvány (mészke) és jelentős szénhidrogén (földgáz és kőolaj) készletek birtokosa. 2007 közepén 35 beruházásból 27 vagy külföldi (ausztrál, kínai, amerikai), vagy részben külföldi tulajdonú volt. A kínai bányászati beruházások meghatározása nehéz, mert az adatok pontatlanok, de 2008-ban öt nagyobb beruházás biztosan kínai tulajdonú volt (WU, 2008: 2). Ezek egy kivétellel (Mirach Energy Ltd.) mind Kambodzsa észak-keleti területein kaptak feltárási és siker esetén kitermelési jogokat.

A legnagyobb reményeket a kontinentális talapzaton található olajmezőhöz fűzik Kambodzsában. A nyersolajtermelésből az óvatosabb becslések szerint az elkövetkező 15-20 évben, évi egy míg a merészebb jóslatok szerint évi két milliárd USD bevétellel számolhat a kormányzat, míg a feldolgozott olaj értéke ennek többszöröse is lehet. Az amerikai Chevron (A Blokk) áll a legközelebb ahhoz, hogy a 700 millió hordósra becsült területéről a termelést jövőre megkezdje. A kínai Mirach Energy Ltd. (korábban China Petrotech Holdings Ltd.) is ezen a területen (D. Blokk) kapott 7 éves kutatási és 30 éves termelési jogokat. A felmérések szerint 250 millió hordó-

nyi nyersolajra és 14 millió köbméternyi gázra van kilátása (DEMONGEOT, 2007). A kambodzsai kontinentális talapzaton kutat még két kínai vállalat: a The China National Offshore Oil Company és a China National Petroleum Corporation is, míg a várható nyersolaj feldolgozására is akadt már jelentkező. A Sihanoukville-i kikötő közelében készített elő projektet a China National Chemical Engineering Group Corporation. Amennyiben terveikre áldást kapnak, akkor 400 millió USD-ból felépülhetne az ország első olajfinomítója.

Kína tehát minden kambodzsai ásványkincsre, megújuló (pl. víz) és meg nem újuló (olaj, szén) energiahordozóra is vevő. 9 évvel ezelőtt fogalmazta meg Kína a 10. ötéves tervében, hogy energiabiztonságának növelése végett határán túli nyersanyagokat, természeti erőforrásokat kezd „használni”; külföldi olaj és gáz utánpótlási bázisokat fog kiépíteni, diverzebbé teszi olajbehozatalát és stratégiai olajtartalékokat képez. 2003-ban központi adminisztrációt alakítottak ki a legfontosabb 50 állami tulajdonú vállalat kontrolljára. Ösztönözték, de egyben szabályozták és engedélyhez kötötték a külföldre irányuló beruházásaikat. 2004-től jelentős erővel „léptek ki a világba” a természeti erőforrások kiaknázására szerveződő kínai „állami” óriásberuházók. Ekkorra már 10 éve működött Kína legnagyobb exporthitel ügynöksége a China Exim Bank (CEB) és 4 éve a Sinosure, hogy kellő tapasztalattal tudja támogatni a beruházásokat. Globálisan szemlélve, 2005-ban csak a CEB 20 milliárd amerikai dollárnyi tőkét helyezett ki. Mára a világ második vagy harmadik legnagyobb exporthitel ügynöksége. A jelenlegi gazdasági válság ellenére, 2008-ban a kínai külföldi beruházások értéke megduplázódott, és elérte az 52 milliárd amerikai dollárt.

A KÍNAI SEGÉLYEK „KELLEMES TERMÉSZETE”

A befektetésekkel párhuzamosan és azoktól természetesen nem függetlenül, az utóbbi évtizedben az állami kínai fejlesztési támogatások (ODA) is látványosan növekedtek Kambodzsában. 10 évvel ezelőtt, HUN SEN 1999-es pekingi látogatásáról közel 220 millió USD – főként infrastrukturális és munkahelyteremtő beruházásokat finanszírozó – támogatás ígéretével tért haza. Akkoriban ez volt Kína egyik legnagyobb nemzetközi kamatmentes hitelnyújtása (MARKS, 2000). 2000 novemberében pedig, a kínai elnök, JIANG ZEMIN látogatásakor hivatalosan bejelentették, hogy Kína törli Kambodzsra korábbi államadóságát. (JELDRES, 2003). A kínai államfői bejelentés előtti hónapokban kétoldalú gazdaságfejlesztési megállapodások, szándéknyilatkozatok sora született látványosan kifejezve, hogy „Kína mindent megtesz Kambodzsra gazdaságának fejlődéséért” (Xinhua, 2000. okt. 3, nov. 16.). 2001-ben 2 millió USD-t ajánlottak fel új ivóvízellátást segítő kutak kialakítására, majd ugyanabban az évben 6 millió USD értékben két kisebb acélhid megépítését vállalta Kína, míg az év végén további 10 millió USD kamatmentes hitel folyósítását ígérte (Xinhua, 2001. szept. 7., júl. 18., dec. 24.). Ezek után nem meglepő, hogy HUN SEN 2003 júliusában, a Kínai Népköztársaság megalakulásának 45. évfordulójára rendezett ünnepségen Kambodzsra „legmegbízhatóbb barátjának” nevezte Kínát.

2006-ban Kína minden addiginál nagyobb, 600 millió USD értékű támogatást és segílyt ajánlott fel a következő évekre (Asia Monitor, 2006). A támogatás közel felét Kambodzsra pillanatnyilag legnagyobb vízierőművének, a Kamchay gátnak a megépítésére és közvetlen környezetének infrastrukturális beruházásaira fordítják, míg több mint 100 millió amerikai dollárból két híd (Prek Kdam és a Prek Tamak) megépítése fejeződik be 2010-ben (CDC, 2009).

2007-ben, a folyamatosan növekvő kínai donor szerepnek köszönhetően Kína első ízben vett részt a Kambodzsai Fejlesztési Együttműködési Fórumon (Cambodia Development Cooperation Forum - CDCF), ahol a 2008-ra szánt, 689 millió USD segély „helyét” és céljait egyeztették. Kína már „első, jelentős donor” évében a harmadik legnagyobb segélyező lett (91,5 millió USD) Kambodzsában, az Európai Unió (170 millió USD) és Japán (112 millió USD) mögött, de megelőzve az Egyesült Államokat (CDCF, 2007).

2008-ban, a szokásos decemberi CDCF ülésének idejére már javában záporoztak a gazdasági világválságról szóló hírek, így a khmer kormányzat önmérséklően, az előző évhez képest – a szokottól eltérően – kevesebb (600 millió USD) segélyt „kért” a következő, 2009-es évadra. A támogatók azonban nemhogy kevesebbet „tudtak” felajánlani, hanem jelentősen emeltek is támogatásuk értékén (951,5 millió USD) (REAKSMEY, 2008).

2008-ban Kína már a legjelentősebb támogató szerepében volt jelen a fenti CDC fórumon, ahol a segélyek 27%-át jegyezte, megelőzve a hagyományos partnereket: az EU-t (23%) és Japánt (11%) és nem utolsósorban elhomályosította az Egyesült Államok ötödakkora segélyét. Természetesen Kína célzott támogatásainak is világosan látható okai vannak. Az infrastruktúra fejlesztésével Kína könnyebben juthat addig nehezen elérhető nyersanyagokhoz, alakíthat ki fizikai kapcsolatot eldugott, „elérhetetlen” nyersanyaglelőhelyekkel és készítheti elő a terepet kínai vállalatoknak olaj- és más ásványlelőhelyek feltérképezéséhez, felkutatásához.

A kínai segélyek nagy többsége „rendkívül kedvező kölcsön”, amelyet infrastruktúra-fejlesztésre, vízierőmű-építésre és villamosenergia-hálózat kiépítésére fordítanak. Kína 2008-as, 257 millió USD értékű támogatását is szinte teljes egészében erre költik majd (SOTHANARITH, 2008).

KÍNA VEZETŐ SZEREPE A VÍZERŐMŰVEK KIVITELEZÉSÉBEN

Az Ázsiai Fejlesztési Bank 2003-ban közzétett „Mekong Erőmű Hálózat Tervével”, amely Kambodzsát potenciális elektromos áram exportőrnek mutatta, amennyiben kihasználja vízierőmű építési lehetőségeit és az abból nyert energiát (MIDDLETON, 2008). Öt éve a lakosság mindössze 30%-a „élvezhette” a világ egyik legdrágább elektromos áram szolgáltatását (WB, 2007: 79). Az utóbbi 5 évben pedig az energiaigény nem csökkent, sőt 60%-kal nőtt. A magas költségek mindenekelőtt a khmer villamosenergia-igény biztosítására kialakult drága, import dízelolajjal üzemeltetett, elavult, kis teljesítményű generátorokkal magyarázható.

Öt éve az új impulzusokat kapott kambodzsai kormány elhatározta, hogy megszorozza Kambodzsai vízenenergia kapacitásait. A kormányzati (MIME) tervet, amely 10 000 MW elérését is elképzelhetőnek tartotta, támogatta a Mekong Bizottság (MRC) is. Ennek megfelelően, az alig két évvel korábban felállított Kambodzsai Elektromosáram Hatóság, a kormányzati hozzájárulás (MIME Department of Hydropower) után már számos licencet adott a független, energiatermelésre érkezett beruházóknak. Ráadásul továbbiak várhatók, mivel az óvatosabb kormányzati becslések szerint 10 éven belül megháromszorozódik az ország energiaigénye (MIME, 2008). 2009-ben a kormányzat a már épülő erőművekkel együtt 29 lehetséges vízierőművel számol.

Kína messze a legjelentősebb szereplő a kambodzsai vízenenergia szektorban. Már fentebb utaltam rá, hogy Kína hivatalos, állami segítséget biztosított a kambodzsai vízenenergia-fejlesztés beindulásához, a China Exim Bank és a China Development

Bank „hitelein” keresztül. Kína elsőségét azzal is igazolni kívánta, hogy a két első jelentős vízerőmű Kambodzsában kínai fejlesztésben (Sinohydro) és állami finanszírozással (ODA) valósult meg. 2010-ben adják át a Kamchay-gátat (193 MW), amely a maga 260 millió USD-os beruházásával a legnagyobb lezáruló fejlesztési projekt lesz Kambodzsában, és 2012-ben adják át a Stung Atay-gátat (120 MW), amelyet 200 millió amerikai dollárból valósít meg a Yunnan Corporation for International Techno-Economic Cooperation (CYC).

Ezek után talán nem meglepő, hogy eddig kizárólag kínai privat cégek kezdtek neki további gátépítéseknek (Kirirom 3-gát, Tatay-gát) és a további 13 licencből 5, köztük a legnagyobb, a 2600 MW-os kapacitásra tervezett Sambor-gát (China Southern Power Grid) is kínai, privat befektetésnek ígérkezik. (MIME, 2008b). A koncessziós gátépítések kapcsán számtalan kérdés szorul magyarázatra. Egyfelől hangsúlyozni kell, hogy a segélyből épített erőművek nem exportra termelnek majd, és a tárgyalás alatt álló privat projektek zöménél is előzetesen kikötés lesz, a várhatóan növekedő hazai igények elsődleges kiszolgálása. Ugyanakkor kétséges, különösen a többi erőműhöz képest tízszeres teljesítményű Sambor esetében, hogy a később megépülő erőművek is az ellátásbiztonság érdekében készülnek. Természetesen nem baj, ha egy ország profitál energiateljesítményéből, de ismeretes, hogy a vízerőművek építése – a jelentős környezeti átalakításból fakadó természeti és gazdasági károk – különösen nagy társadalmi feszültségekhez vezethetnek (SOTHEA, 2009; International Rivers 2008)

A KÍNAI TÁMOGATÁS JÖVŐJE

10 év távlatából egyértelműen kijelenthető, hogy Kína nem habozott, amikor a „nyugati donorok és befektetők” helyén úr támadt. Kína folyamatosan növelte segélyeit Kambodzsában és mára a legjelentősebb donorrá vált. 2005 és 2011 között megkezdett és befejeződő projektek (főként infrastruktúra-fejlesztés) támogatási értéke meghaladja a 485 millió USD-t (CDC, 2009). A khmer kormányzat örömeire Kína nem „várt el” kormányzati, társadalmi, katonai reformokat, nem firtatta az emberi jogi hiányosságokat. Kína látszólag fenntartások nélküli támogatója a „mindenkori” khmer rendszernek és az érdekek találkozásának köszönhetően egyre aktívabban növelhette jelenlétét, befolyását Kambodzsában.

Kambodzsa minden jel szerint számol is Kína további támogatásával, ahogy a khmer pénzügyminiszter megfogalmazta: *„Kína több mint egy kedves, gazdag szomszéd... Kína tudja mi kell Kambodzsának”*. Kína pedig valójában éppen ott „segít, ahol a legégetőbb” – még ha ez saját érdekeit is szolgálja –: utakat épít és kialakítja az elektromos ellátás biztonságát. Ráadásul Kína közvetlenül a legmagasabb kormányzati szinthez – „feltételek” nélkül – delegálja támogatásait. Ez lehetőséget teremt a kambodzsai politikai vezetésnek, hogy csökkentse kiszolgáltatottságát a nyugati donorok és a multilaterális ügynökségek – bonyolult és sokszor „kényelmetlen” kööttségekkel folyósított – támogatásaival szemben.

A kínai támogatás stratégiai döntésekhez is alternatívát teremt Kambodzsának. Fentebb – többek között – láthattuk, hogy miként csökkenthető a villamos energia fejlesztésével és a hozzá kapcsolt hálózat kiépítésével Kambodzsa Thaiföldtől és Vietnamtól való energiateljesítménye. Ilyenformán érthető, hogy az ellenzék vezetője, RAINSEY is támogatja azt a kormányzati politikát, amely Kambodzsa számára politikai-gazdasági alternatívákat kínál erős szomszédjaival szemben (SOTHANARITH, 2008). Az aggodó hangok a kínai támogatást azért kárhozzatják, amiért lehetővé

teszi a jelenlegi politikai vezetésnek, hogy Kambodzsa donorjai közötti ügyes manőverekkel csökkentse a politikai, kormányzati, gazdasági reformokat sürgető külső nyomást. Mások természetesen féltik Kambodzsát a túlzott kínai elkötelezettségtől, függéstől. Kambodzsa az utóbbi években markáns kereskedelmi deficitet produkál, amiben a kínai behozatal növekedése jelentős. Kína az utóbbi 10 évben közel ötszörösére növelte Kambodzsába irányuló exportját, mialatt Kambodzsa megduplázni sem volt képes Kínába irányuló kivitelét.

A KÍNAI TÁMOGATÁSOK STRATÉGIAI TERMÉSZETE

A kínai támogatások mögött meghúzódó érdekeket a kilencvenes években is stratégiai okok, s nem rövid távú, taktikai megfontolások magyarázzák. Kambodzsa mellett Laosz és Mianmar hasonló módszerekkel és ütemben vált „szövetségesévé”, politikai-gazdasági lekötöztettségévé Kínának. Ezen országok (különösen Mianmar) a „régio szegény rokonai”, gazdasági és társadalmi lehetőségeik – mélyreható politikai változások nélkül – önerőből lassan javíthatók. Így politikai rendszereik, melyek nyugati szemmel cseppet sem makulátlanok, „nem bánják” a könnyebben kezelhető kínai támogatás növekedését. Kivált, ha az adományozónak köszönhetően a politikai elit saját hatalmát megszilárdíthatja. Kína maga is – társadalmi és gazdasági rendszere miatt – állandó nyugati bírálat tárgya, így nyilvánvaló, hogy a politikai és gazdasági vákuumot morális aggályok nélkül tölti ki, s ezt teszi majd a jövőben is. A régió fejlettebb országai (Thaiföld, Malajzia, Szingapúr, Indonézia) az Egyesült Államok „baráti kapcsolatait preferálják”, melyekkel szemben Kína továbbra is igyekszik regionális ellensúlyt képezni.

Ezzel erős összefüggésben – a '90-es évek végétől az indokínai államok és Mianmar (az ún. CLMV országok) csatlakoztak az ASEAN-hoz – „több hátsó ajtó is kinyílt” a teljes, délkelet-ázsiai térségben zajló – főként gazdasági – kérdések befolyásolásához. A délkelet-ázsiai régióban az USA helyzetének gyengülésével Kína a Dél-kínai-tenger övezetében is megerősíthette helyzetét. Kambodzsai barátságának elmélyülésével ráadásul csökkenteni tudta Vietnam kambodzsai befolyását is.

Kína tehát világos, tudatos, jól tervezett diplomáciai, gazdasági és katonai stratégiát alakított ki. Evidens, hogy a fáradsággal és költségesen kialakított „politikai-gazdasági” kapcsolatok megőrzésére, fejlesztésére törekszik: a beruházási javak „védelme”, a termelőkapacitások kihasználása és az alapanyag „hazaszállításának” garantálása stratégiai kérdés. Éppen ezért nem meglepő Délkelet-Ázsiában, hogy az olyan transznacionális megaprojektek, mint a Délkelet-Ázsiát összekötő úthálózat, vasúthálózat és villamosenergia-hálózat (Ázsia Fejlesztési Bank által menedzselte GMS Gazdasági Korridor Fejlesztési stratégia) egyik eminens finanszírozója Kína. Minde mellett fentebb már láttuk, hogy Kína nagy hangsúlyt fektet a bilaterális megállapodásokon nyugvó, támogatási politikán keresztül megvalósuló, a fentiekhez képest „jelentéktelennek tűnő” kambodzsai infrastrukturális beruházásokra is. (Pl. 80 millió USD-ból építi a China's Shanghai Construction Kambodzsa 7-es útját Laoszig.)

A kínai katonai támogatások látható része – a korábban említett több száz szállító jármű, a rendőri képzések, a laktanyák, kórházak építése, az aknátlantítás – arra enged következtetni, hogy Kambodzsa katonai kötődése Kína felé toródik. Khmer újsághírek szerint már 10 évvel ezelőtt, ZHOU KUNREN Phnom Penh-i látogatásakor több száz kínai harckocsi, ágyú, szállító jármű, gépfegyver felajánlását fogadta el HUN SEN, melynek „átvételét akkor elnapolták”. 2006 őszén Kína 6 „járórhajót” adományozott, továbbá fegyverzet karbantartására és kiképzőtáborok kialakításá-

ban nyújtandó együttműködésre tett ajánlatot Kambodzsának (Xinhua, 2006. szept. 6.). 2008 novemberében pedig egy kínai hadihajó tett baráti látogatást Kambodzsa mélytengeri kikötőjében, Kompong Somban. Mindez arra utal, hogy Kína és Kambodzsa katonai együttműködése több mint barátság.

Kína számára tehát a jelek szerint fontos bázis lehet Kambodzsa tengeri kapuja, a Thai-öbölben kiépülő Sihanoukville (Kompong Som), ahol a kikötőfejlesztésben és egy napirenden lévő olajfinomító építésében is szívesen szerepet vállalna. Fentebb már utaltam rá, hogy a távolsági, a tengeri kereskedelem biztonságának garantálása a Dél-kínai-tengeren, a Thai-öblön és Malakka-szoroson át Kína kiemelkedő érdeke. Nem véletlen, hogy „baráti bázisok megtalálásán túl” az utóbbi években a kínai hadvezetés rendkívüli erőforrásokat mozgósít saját, elhanyagolt flottájának fejlesztésére (WU, 2009).

IRODALOMJEGYZÉK

- ADHIKARI, R. - WEERATUNGE, C. (2007): Textiles and Clothing in South Asia: Current Status and Future Potential, in: *South Asia Economic Journal*, 8:2 (2007): 171–203.
- EDEN, A. (1960): Full Circle, Boston, Houghton-Mifflin.
- FITZGERALD, C. P. (1973): *China and Southeast Asia since 1945*, Hong Kong, Longman.
- FOX, M. S. (2003): *A short history of China and Southeast Asia: tribute, trade and influence*, Sydney, Allen & Unwin.
- GURTOV, M. (1975): *China and Southeast Asia*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- HEDER, S. P. (1981): The Kampuchean-Vietnamese conflict, in Elliott D. W. P.: *The 3rd Indochina conflict*, Boulder, Westview Press.
- HINTON, H. (1967): *Communist China in World politics*, New York, MacMillan.
- KOSUT, H. (1971): *Cambodia and the Vietnam War*, New York, Facts on File Inc.
- LO, C. (1989): *China's policy towards territorial disputes: The case of South China Sea Islands*, London és New York, Routledge.
- LEIFER, M. (1967): *Cambodia*, New York, Praeger.
- LEIFER, M. (1969): Rebellion or Subversion in Cambodia? *Current History*, 56.
- MARKS, P. (2000): China's Cambodia Strategy. *Parameters* (Autumn), 92-108.
- MIDDLETON, C. (2008): Cambodia's hydropower development and China's involvement, *International Rivers and the Rivers Coalition of Cambodia*, Berkeley.
- OSBORNE, M. (1971): *Region and Revolt: Focus on Southeast Asia*, London, Penguin.
- PONCHAUD, F. (1978): *Cambodia year zero*, New York, Holt, Rinehart and Winston.
- SMITH, R.E. (1965): *Cambodia's foreign policy*, Ithaca, Cornell University Press.
- TAYLOR, J. (1976): *China and Southeast Asia*, New York, Praeger.
- THAYER, C. A. - AMER, R. (1999): *Vietnamese foreign policy in transition*, Singapore, ISEAS.
- Wu, J. C. (2008): *The mineral industry of Cambodia, 2007 Minerals Yearbook: Cambodia*, US Geological Survey, Reston.

Sajtó:

- Asia Monitor (2006): *China Relations Reinforced*, Southeast Asia 1. (június), Business Monitor International.
- The Boston Globe (1987): *Cambodia coalition chiefs meet in China*, aug. 30.

- DEMONGEOT, M. (2007): Cambodia's promising oil block tricky to develop, Reuters, júl. 7.
- International Rivers (2008): Cambodia: Hydropower projects lack transparency, could displace thousands, IRIN news, aug. 27.
- JELDRES, J. A. (2003): China-Cambodia: More than just Friends? Asia Times, szept. 16.
- REAKSMEY, H. (2008): Cambodia Awarded Nearly US\$1 billion in Aid, Voice of America, dec. 5., Phnom Penh.
- SOTHANARITH, K. (2008): Chinese Arrives with Millions in Aid, Voice of America, dec. 3., Phnom Penh.
- SOTHEA, R. (2009): National Power Plan Outdated, Voice of America, nov. 4., Phnom Penh.
- SOUTHERLAND, D. (1991): China Says It Still Backs Khmer Rouge, The Washington Post, júl. 21.
- Xinhua News Agency (1995. okt. 27.): Cambodian FM Affirms One-China Policy.
- Xinhua News Agency (1996. máj. 30.): Cambodia Reaffirms One-China Policy.
- Xinhua News Agency (1996. júl. 20.): Cambodia's Second Prime Minister Continues China Tour.
- Xinhua News Agency (1996. szept. 5.): China to Help Conserve Angkor Relics in Cambodia.
- Xinhua News Agency (1996. szept. 20.): Cambodia Sticks to "One China" Policy.
- Xinhua News Agency (1996. okt. 13.): China Provides Aid for Cambodia's Flood Victims.
- Xinhua News Agency (1997. márc. 22.): Cambodia Vows to Maintain One-China Policy.
- Xinhua News Agency (1997. júl. 24.): China Welcomes Closure of Taiwan Office By Cambodia.
- Xinhua News Agency (1997. dec. 9.): Cambodia Gets Chinese Vehicles Under Loan Project.
- Xinhua News Agency (1998. jan. 19.): China Plans to Lease Land in Cambodia for Agricultural Development.
- Xinhua News Agency (1998. máj. 19.): China Provides Aid for Cambodia's Elections.
- Xinhua News Agency (1998. júl. 1.): China Donates 27 Jeeps to Cambodia for Election.
- Xinhua News Agency (1999. jan. 28.): China Donates Agricultural Machinery to Cambodia.
- Xinhua News Agency (2000. okt. 3.): Ranariddh Hopes to Develop Trade Relationship Between Cambodia and China.
- Xinhua News Agency (2000. nov. 13.): Cambodia Ink Seven Documents; Cambodia Agree on Further Cooperation.
- Xinhua News Agency (2001. júl. 18.): China to Provide Cambodia with About 6 Million U.S. Dollars Worth of Steel Bridges.
- Xinhua News Agency (2001. szept. 7.): China Helps Cambodia Drill 1000 Wells for Drinking Water.
- Xinhua News Agency (2001. dec. 24.): China to Grant Cambodia Interest-Free Loan.
- Xinhua News Agency: (2006. szept. 6.): China pledges to promote military exchanges with Cambodia.
- The Washington Post (1997. aug. 12.): Cambodia dictator to meet Sihanouk in China.
- WU, Z. (2009): China unveils its new naval clout, Asia Times, ápr. 23.

Intézményi és kormányzati anyagok:

- CDC (2009): Council for the Development of Cambodia, ODA, database.
- CDCF (2007): Cambodia Development Cooperation Forum, Keat Chhon pénzügy-miniszter beszéde (jún. 20.), Phnom Penh.
- EIC (2006): Cambodia Agriculture Development Report, Economic Institute of Cambodia, Phnom Penh.
- GDCC (2009): Agriculture related social Safety-net a response to global financial crisis, 14. Government Development Partner Coordination Committee (ápr.), Phnom Penh.
- IMF (2009): World Economic Outlook Database, International Monetary Fund.
- IMF (2007): Country Report No. 07/291, International Monetary Fund, Washington.
- IMF (2009): Country Report No. 09/48, International Monetary Fund, Washington.
- MIGA (2009): Promoting FDI in emerging markets, database.
- MIME (2008b): Cambodian Power Development Plans, GMS, FG-7 (nov. 21.) Ho Chi Minh város.
- MIME (2008): MRC's Hydropower Programme, Tung Sereyvuth, energiafejlesztési igazgató beszéde (szept. 25.), Vientiane.
- NGO (2006): Fast-wood plantations, economic concessions, and local livelihoods in Cambodia, The NGO Forum on Cambodia, Phnom Penh.
- RGC (2004): Rectangular Strategy for Growth, Employment, Equity and Efficiency in Cambodia, Kormányülés (július), Phnom Penh.
- UN Chronicle (1990): Big Five agree on UN role in Cambodia, UN Publications, jún. 1.
- UNDP (2009): Human Development Report 2009, Human Development Index, Table H, United Nations Development Programme.
- UNDP (2009): Cambodia Country Competitiveness Driving Economic Growth and Poverty Reduction, UNDP Discussion Paper No. 7, Phnom Penh.
- UNOHCHR (2007): Land concessions for economic purposes in Cambodia: A human rights perspective, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights.
- WB (2009): Sustaining Rapid Growth in a Challenging Environment, Cambodia Country. Economic Memorandum, World Bank, Washington.
- WB (2007): Sharing growth: equity and development in Cambodia, World Bank, Washington.

Ábrák forrása:

1. ábra: World Economic Outlook Database, International Monetary Fund
2. ábra: IMF, Cambodia: Statistical Appendix Series: Country Report No. 04/330 2004. okt. 22.; IMF, Cambodia: Statistical Appendix Series: Country Report No. 09/48, 2009. feb. 10.